

NOVĚ ZJIŠTĚNÁ TVRZIŠTĚ NA KOLÍNSKU

Jan Kypta
Jiří Marounek

Předmětem článku jsou dvě nově identifikovaná tvrziště na Kolínsku. Drobná fortifikace mezi vesnicemi Pašinka a Bohouňovice dosud nebyla v literatuře zmíněna. Jedná se o tvrziště situované při výrazné terénní hraně nad údolím říčky Polepky. Ohrazeno je valem a příkopem. Druhé nově identifikované tvrziště leží u kostela ve vsi Drahobudice. Dochovalo se v silně poškozeném stavu, protože je téměř kompletně převrstveno zástavbou z 18. až 20. století. Tato fortifikace není v literatuře neznámá, byla však hypoteticky považována za raně středověké hradiště. Článek přináší plánovou dokumentaci obou lokalit.

Klíčová slova: Kolínsko – tvrziště – středověká drobná šlechta – povrchový průzkum

Newly Identified Fortified Manors in the Kolín Region

The article deals with two newly identified fortified manors in the Kolín Region. The small fortification discovered between the villages of Pašinka and Bohouňovice has not been published in literature. It is a fortified manor situated along a distinctive terrain edge above the Polepka River valley. It is enclosed by a rampart and a ditch. The second recently identified fortified manor is located near the church in the village of Drahobudice. It has survived in a heavily damaged state, as it is almost completely covered with buildings from the 18th–20th centuries. Although this fortification has not appeared in literature, it was hypothetically considered an early medieval fortified settlement. The article presents plan documentation of both localities.

Keywords: Kolín Region – fortified manor – medieval lower nobility – surface survey

<https://doi.org/10.56112/psc.2024.2.04>

Článkem o nově zjištěných tvrzištích na Kolínsku navazujeme na sérii podobných příspěvků, které jsme v posledních letech publikovali v *Památkách středních Čech*. Jedná se o zprávy z průzkumů vybraných regionů (Klír – Kypta – Marounek – Malina 2021; Krásný – Kypta – Marounek – Neustupný 2019; Kypta – Laval – Marounek 2021; Marounek – Kypta 2023). Tyto články plní úlohu dodatků trojdielné *Encyklopedie českých tvrzí* (Svoboda a kol. 1998; 2000; Úlovec a kol. 2005). V ní překvapivě chybí celá řada lokalit, z nichž některé dosud zcela unikaly pozornosti badatelů, jiné už sice byly zmíněny v literatuře, ale dosti stručně a bez dostatečné dokumentace. Postupné doplňování soupisu středočeských tvrzišť nemá jen evidenční účel, hlavním cílem je pořizování adekvátní plánové dokumentace. Nutno připomenout, že řadu z dosud neznámých lokalit se nám podařilo objevit díky digitálním modelům terénního reliéfu, porízeným z dat plošného leteckého mapování zemského povrchu. Tímto způsobem jsme zachytili i jedno z tvrzišť, které zde publikujeme. Výstupy z leteckého mapování zemského povrchu výrazně usnadňují nejen terénní průzkum, ale i tvorbu plánové dokumentace.

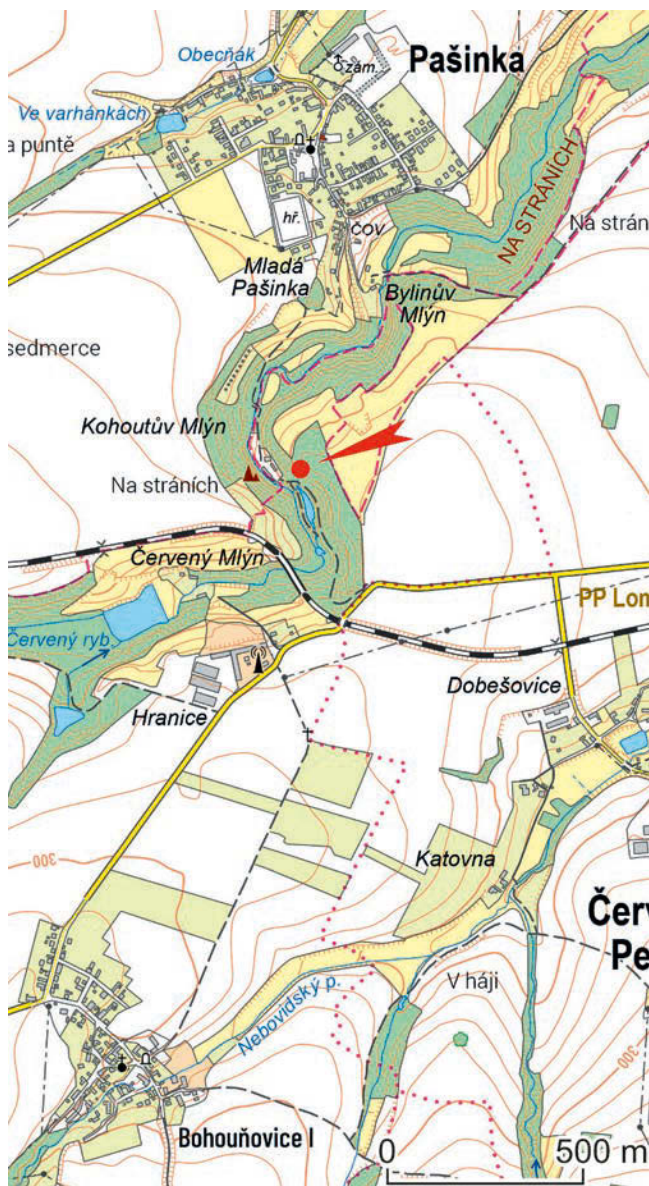
V předkládaném článku prezentujeme dvě lokality, z nichž jedna – pokud víme – nebyla dosud v literatuře zmíněna. Jedná se o tvrziště situované v extravilánu, a sice na samém okraji katastrálního území Bohouňovice I (lokalita je nezávisle na našem zjištění zapsaná od letošního roku v databázi Archeologického ústavu AV ČR, v Archeologické mapě ČR). Druhé prezentované tvrziště je naopak prostorově úzce vázáno na vesnické jádro. Založeno bylo u farního kostela v Drahobudicích. Zatímco první zmíněné tvrziště se dochovalo v době „čitelném“ půdorysu, drahobudické tvrziště z převážné části zaniklo v důsledku postupného nárůstu vesnické zástavby v 18. až 20. století a terénních úprav, které probíhají do dneška. V dosavadní literatuře je většinou označováno jako možné hradiště, pouze v jediné publikaci bylo správně interpretováno. Zatím neexistoval zákres půdorysu drahobudického tvrziště.

Náš plán je de facto rekonstrukčním schématem, protože současná terénní situace (spolu s obtížnou přístupností soukromých pozemků) nedovoluje kvalitnější dokumentaci. Ani jedna z lokalit není prohlášena kulturní památkou.

Tvrziště nad Kohoutovým mlýnem

Tvrziště je situováno mezi Bohouňovicemi a Pašinkou, v severním cípu katastrálního území první uvedené vesnice. Přiléhá k ostrému terénnímu zlomu, který představuje okraj úzkého údolí říčky Polepky, která se poměrně hluboce zařizla do ploché polabské krajiny. Svahy údolí jsou dosti prudké, místy téměř kolmé, protože jsou na mnoha místech tvořeny skalními výchozy, které často čnějí ze dna údolí až k jeho hornímu okraji. Nad jedním z těchto výrazných skalních útvarů leží tvrziště, které zaujalo plochu trojúhelného terénního výběžku na hraně klikatého údolí. V něm se přímo pod tvrzištěm rozkládá samostatně stojící mlýn zvaný Kohoutův. Poměrně blízka ves Pašinka leží na protilehlé straně údolí. Tvrziště se nachází na dnes zalesněném pozemku, zalesněno bylo i v minulosti, o čemž svědčí zákres v mapách stabilního katastru.

Týl tvrziště byl chráněn skalnatými, 22 m vysokými srázy. Jejich dnešní podoba je do velké míry změna těžební činností. V těsném jižním sousedství opevněné polohy byl zřízen kamenolom, v němž zmizela původní koncová partie čelní fortifikace. Lom mírně zasáhl i do ohrazené plochy (obr. 2: 3). Celkový půdorys tvrziště však zůstává dodnes dobře patrný. Ohrazená plocha trojúhelného tvaru se mírně sklání do týlu tvrziště. Na vyvýšené přední části bylo vybudováno obloukovité opevnění v podobě pásu tvořeného vnitřním valem (obr. 2: 2) a vnějším příkopem (obr. 2: 1). Terénní reliéf na bezprostředním předpolí tvrziště je výrazně přetvořen těžební činností. Až k obvodovému opevnění sahá velká, dnes zarostlá pískovna, která mírně poškodila kontreskarpu příkopu (obr. 2: 6). Val je poměrně nízký, resp. silně erodovaný. Převýšení koruny valu

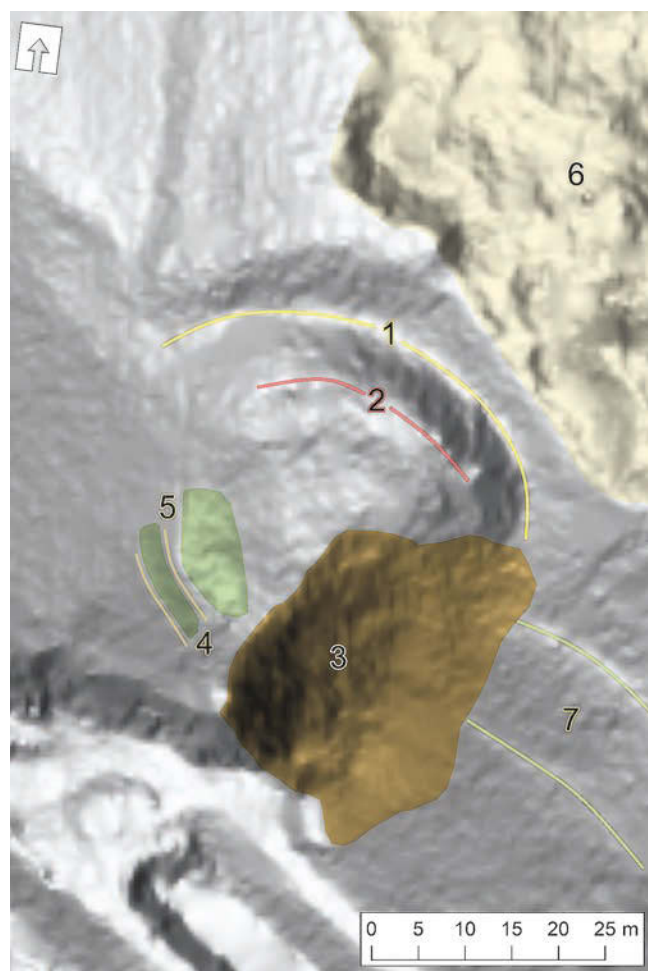
Obr. 1: Poloha tvrziště nad Kohoutovým mlýnem (k. ú. Bohouňovice I, okres Kolín) (podkladová mapa ČÚZK).

oproti dnu příkopu se pohybuje kolem 2 m. Eskarpa je vysoká až 2,5 m ve střední části, kolem 1,4 m ve východní části, kde je příkop porušen lomem.

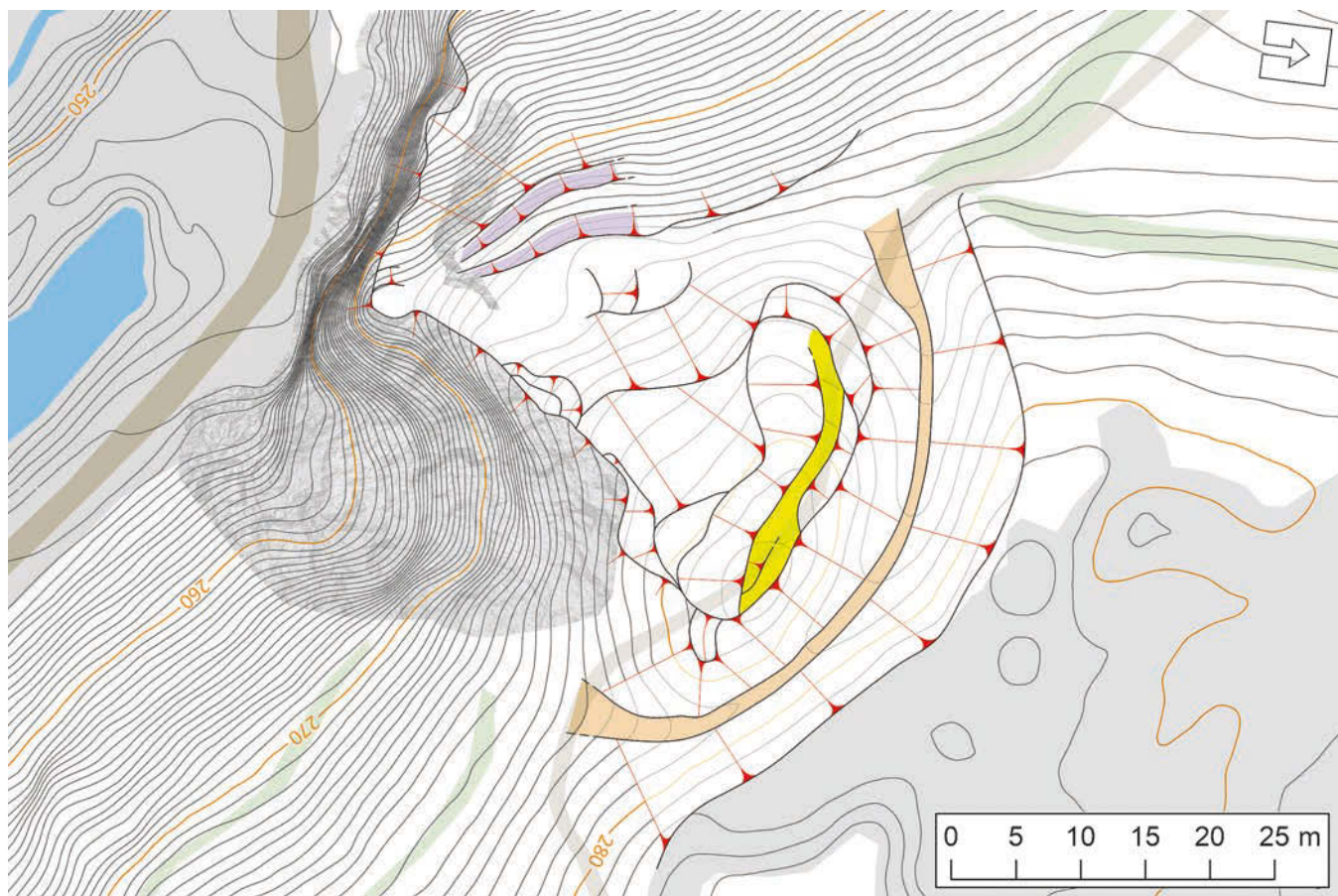
Ohrazená plocha je dnes členěna do několika terénních stupňů, což však může do značné míry souviset s druhotným využitím vnitřní plochy tvrziště. Po jeho západním obvodu vedou dvě výrazné terasy, jež jsou zpevněny na sucho kladenými tarasními zídками (obr. 2: 4). Tyto konstrukce zjevně nesouvisí s existencí šlechtického sídla. Jedná se o terénní úpravy, které souvisí se zemědělskou činností. Dvě dobře zřetelné terasy sloužily jako drobná políčka, resp. zahrádky (obr. 2: 5), přičemž je dosti pravděpodobné, že celá vnitřní plocha tvrziště byla v minulosti využívána k zemědělským účelům. V místě tvrziště je sice na mapách stabilního katastru zakreslen lesík, políčka zde ale mohla existovat (a zpustnout) dříve, případně v pozdější době. Se zemědělským využíváním plochy tvrziště patrně souvisí i nápadně erodované těleso valu. Na opevněné ploše nenacházíme terénní stopy zástavby z doby existence šlechtického sídla. V těsném východním sousedství se v poměrně prudkém svahu nacházejí dvě políčka vymezená

vysokými mezními pásy, které dobíhají až do prostoru lomu (obr. 2: 7). Později sloužila jako pastviny, jak prozrazují mapy stabilního katastru.

Drobné opevněné sídlo situované nad Kohoutovým mlýnem de facto nelze bezpečně spojit s písemnými zmínkami, a to kvůli jeho výraznému prostorovému odstupu od vesnických jader. Většinu predikátů a jiných zmínek vztahujících se k nižším šlechticům z okolních vsí lze ztotožnit s už lokalizovanými (resp. dochovanými) sídly. Z blízkého okolí je tomu tak u Pašinky, Peček, Hranic, Ratboře a Nebovid, výjimkou je neznámá poloha vrchnostenského sídla v Bohouňovicích. Predikát je poprvé zaznamenán k roku 1325, tvrz je přímo zmíněna až k roku 1545 (Sedláček 1900, 279–280). Vzhledem k tomu, že výrazně blíže k námi pojednávanému tvrzišti leží vsi Hranice a Dobešovice, je spojení predikátů z Bohouňovic s nově identifikovanou lokalitou nepravděpodobné. Jinak tomu ale může být s predikáty z Dobešovic, v nichž nejstarší pocházejí z počátku 14. století (viz Sedláček 1900, 279). Tato ves leží v poměrně blízkém sousedství pojednávané lokality, na stejné straně říčky Polepky. Vrchnostenské sídlo v raném novověku stálo přímo v Dobešovicích, a sice v jižní části zástavby, v nivě Nebovidského potoka. Je ale možné, že se původně nacházelo v extravilánu, přičemž bylo někdy v průběhu pozdního středověku přeneseno do intravilánu.

Obr. 2: Tvrziště nad Kohoutovým mlýnem. Zobrazení celkové situace na digitálním modelu terénu pomocí metody multidirectional hillshade. Popis jednotlivých částí v textu (zpracoval J. Marounek na podkladě dat ČÚZK).

Obr. 3: Tvrziště nad Kohoutovým mlýnem, celková situace. Žlutá – koruna valu; oranžová – dno příkopu; světle šedá – těžební areál a novodobě narušené plochy; světle zelená – mezní pásy; šedá s texturou – rozsah lomu; světle hnědá – současné cesty, fialová – tarasní zdi, modrá – vodní plochy (zaměření autoři, 2024; kresba J. Marounek).

Tvrziště v Drahobudicích

Fortifikace situovaná v bezprostředním sousedství kostela Nejsvětější Trojice v Drahobudicích je v literatuře uvedena několikrát. Většinou to jsou ale kusé zmínky, což souvisí se značně fragmentárním stavem dochování zbytků obvodového opevnění. V místě fortifikace byly v 18. až 20. století postupně zakládány zemědělské, většinou drobné usedlosti.

V literatuře z přelomu 19. a 20. století je několikrát uvedeno, že v blízkosti kostela existuje hradiště, a to v místě zvaném *Na Valech*, popř. *ve valech*. Nejvíce informací obsahuje zpráva Josefa Ladislava Piče, kterou stojí za to citovat v úplnosti: „V Drahobudicích stojí asi 10 domků *ve valech*. Bývalo tu hradiště, z něhož se dosud zachoval val přímočarý na východní straně; na straně severní, kde val nad strání v pravém úhlu zahýbal, je z části znatelný, po ostatním nezůstalo ani stopy. Východní val, od ostatní pláně oddělený širokým příkopem, byl prý nedávno při stavbě sousedního domu navážkou zvýšen se 2° asi na 4°; na straně severní hradišti byly záštitou rybníky v údolí potůčkem někdy živěné, dnes však v louky proměněné. Ostatní valy, soudě podle rozlohy domků *ve valech* nazvaných, mohly být do čtyřhran nasypané, ale památky se po nich nezachovaly. Dle sdělení starých lidí nalezeny při valu severním, nad rybníky, ozdobné střepy, když tamní domky stavěny byly. Dle sdělení staré jedné ženy vypravovali prý staří pamětníci, kterak prý za dávných časů bývalo viděti z valů těch letícího draka, pověst to, která se nám (prohlížel jsem hradiště to s p. vrch. spr. J. Waňkem) tuto poprvé vyskytla a poznamenání zasluhuje, poněvadž mythologický původ mítí může“ (Pič 1891, 373). Podobně loka-

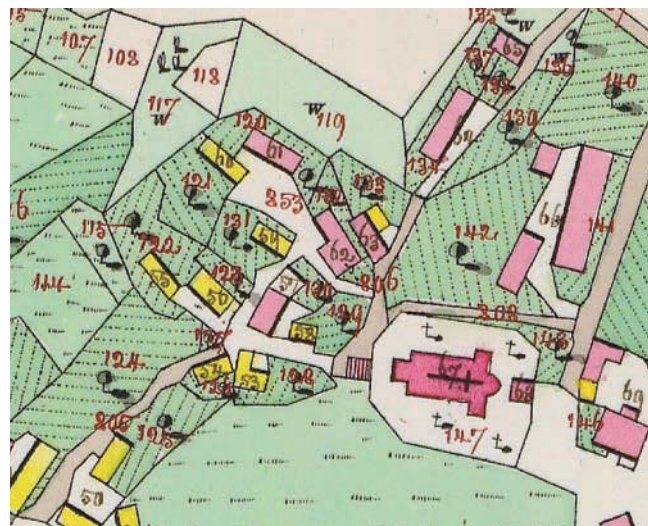
litu o dva roky později popsal kouřimský učitel a amatérský archeolog Jan Kremla: „V Drahobudicích stojí asi 10 domků *ve valech*. Z hradiště bývalého zachovala se část valu na sev.-vých. straně 6 m. vys., před valem jest příkop; pak více rozrušená část sev.-západní. Ostatní části valu úplně zmizely. Hradiště zaujímal asi návrší, na němž sev.-vých. část vesnice s kostelem stojí (Kremla 1903, 405).

Z obou citovaných zpráv vycházejí stručné popisy a zmínky v pozdější archeologické literatuře, v níž je zdevastovaná fortifikace uvedena s větší či menší dávkou opatrnosti jako možné raně středověké hradiště (Šolle 1966, 278; Sláma 1986, 68; Čtveřák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 76). Pouze v jediné publikaci je klasifikována jako tvrziště. Ani v tomto případě však nechybí úvaha o existenci hradiště, protože autoři uvedli, že „vzhledem k rozsáhlému opevnění, které se dochovalo až do počátku 20. století, a nálezům keramiky, lze předpokládat, že tvrz byla vybudována s použitím staršího opevnění, pravděpodobně z doby hradištní“ (Šimek a kol. 1989, 99). Zmínka o nálezech raně středověké keramiky v místě fortifikace je zmatečná. Nikde v literatuře nejsou publikovány střepy z dané polohy, natož aby bylo zřejmé, že pocházejí z raného středověku. Primárním zdrojem této zmatečné informace je patrně heslovitý údaj v knize regionálního archeologa Františka Dvořáka, který v Drahobudicích do periody „k. hradištní“ zařadil mimo jiné lokalitu *Na Valech*, a to jako hradiště (Dvořák 1936, 130).

Z citovaných popisů jsou nejpodstatnější informace o výrazných reliktech zemní fortifikace, resp. o valu vysokém 6 m a před ním probíhajícím příkopu. Pro celkovou interpretaci

Obr. 4: Drahoňovice (okres Kolín), celková situace vsi na I. vojenském mapování z 80. let 18. století; šipkou označen oblouk fortifikace u kostela (zdroj: Laboratoř geoinformatiky, Univerzita J. E. Purkyně; <https://geolab.cz>).

Obr. 5: Drahoňovice, situace místa tvrziště a kostela na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1841. Rozsah tvrziště je patrný v okrouhlé rozparcelované ploše severozápadně od kostela (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru).

Obr. 6: Tvrziště v Drahoňovicích, celková situace. Oranžovohnědá – relikt obvodového valu; žlutá – předpokládaný průběh koruny valu; zelená – pravděpodobný příkop; oranžová – dno pravděpodobného příkopu; tmavě šedá – zástavba; tmavě hnědá – kostel; hnědá – současné cesty; šedá – novověké poškození terénu; modrá – vodní plocha (kresba J. Marounek).

ohrazené polohy je nejpodstatnější představa o celkových půdorysných rozměrech. Vzhledem k značné devastaci lokality v důsledku rozrostlé vesnické zástavby jsou v tomto ohledu klíčovým vodítkem historické mapy. Fortifikaci zřetelně rozpoznáváme na prvním vojenském mapování. Ztotožnit ji bezpečně můžeme se zdvojenou linií podkovitého průběhu v těsném severozápadním sousedství kostela. Ze zákresu (konkrétně z neuzavřeného průběhu okrouhlého útvaru) lze dedukovat, že už tehdy byla lokalita narušena vesnickou zástavbou. Celkové rozměry fortifikace dokážeme poměrně dobře odvodit z map stabilního katastru, vyhotovených v roce 1841. Jejím stopou je nápadná okrouhlá plocha v západním sousedství kostela, která evidentně koresponduje s terénním útvarem zakresleným na prvním vojenském mapování. Oválná plocha byla v roce 1841 rozčleněna na drobné parcely a z podstatné části zastavěna. Byť okraje oválné plochy nejsou zcela pravidelné, struktura parcelních linií jasně vypovídá o existenci okrouhlého útvaru, jemuž se parcelace podřizovala.

Na základě zákresu v mapách stabilního katastru lze konstatovat, že šlo o oválnou fortifikaci s osami dlouhými cca 85 a 75 m. Situována byla v těsném sousedství kostelního areálu, tento však do ohrazené plochy evidentně nebyl zahrnut. Terénní situace v daném místě je v současnosti málo přehledná kvůli vysoké hustotě zástavby a výrazným terénním úpravám na ploše zahrad. Navzdory tomu dokážeme identifikovat alespoň fragment obvodového valu v podobě výrazného útvaru na severní, západní a jihozápadní straně oválné plochy, jak je patrné na mapách stabilního katastru. Jedná se nepochybně o zbytek 6 m vysokého valu, o němž se zmiňovali badatelé na přelomu 19. a 20. století (obr. 6). V jihozápadní části je val poškozen na vnitřní straně dvěma budovami, další budova byla do valu zapuštěna na severovýchodní straně. V západní části je násep snížen kvůli budově, která zde stála ještě v 19. století; sníženina po jejím odstranění byla využita pro cestu, která zde vede dodnes. Východní a jihovýchodní strana obvodového opevnění byla snesena zcela, již před prvním vojenským mapováním. Výrazné poškození valů zapříčinilo též jejich využívání k zemědělským účelům, koruny byly rozvezeny a zarovnané, nejvíce je to patrné na severozápadní straně. Vnitřní plocha utrpěla vesnickou zástavbou natolik, že ji nelze rekonstruovat, patrně se zde nacházel obvodový příkop a jádro tvrze. Pokud se zde nacházel příkop, na jádro by zbyl prostor o velikosti přibližně 25 × 30 m. Na severozápadní straně se nachází přibližně 40 m dlouhá, do oblouku vedená sníženina, která lemuje val z vnější strany. Především v jižní části, než je přerušena recentní navážkou, působí dojmem příkopu. Při šířce až 11 m dosahuje

hloubky 1,7 m proti torzu valu a 1,4 m proti navazujícímu terénu na severovýchodní straně. Pokud se skutečně jedná o relikv příkopu, což je vzhledem k jeho podobě v jižní části pravděpodobné, bylo by opevnění na nejpřístupnější východní straně zdvojené.

Z celkové konfigurace terénu je patrné, že fortifikace byla (spolu s kostelem) situována na terénní hraně nad nivou potoka. Na protilehlé straně terénního zářezu se rozkládalo hlavní jádro vsi v podobě skupiny usedlostí seskupených kruhově kolem malé návsi. Zástavba kolem kostela, vytvářející druhé jádro, byla naopak nepravidelná.

Náš hlavní argument, proč (dnes téměř zničenou) fortifikaci pokládáme za tvrziště, a nikoli za raně středověké hradiště, tkví v celkových rozměrech ohrazené plochy. Její výměra je ve srovnání s raně středověkými hradišti titěrná, i pokud bychom zohledňovali jen příklady relativně malých hradišť. Co se týče velikosti, mezi tvrziště naopak zapadá velmi dobře. Podobu jádra drahobudického tvrziště nedokážeme vůbec rekonstruovat. Jsme schopni pouze postihnout průběh jeho obvodového opevnění, které vedlo nejspíš kolem dokola a minimálně na východní straně bylo zdvojené.

S drahobudickým tvrzištěm můžeme spojit sporadické zmínky ze 14. a 15. století o místních drobných šlechticích, kteří byli ve služebném postavení vůči staroboleslavské kapitule, do jejíž domény ves patřila (srov. *Sedláček 1900*, 246).

Závěr

Prezentované lokality se vzájemně dosti liší topografickým kontextem. Zatímco jedno tvrziště bylo založeno stranou vesnických jader při ostré terénní hraně, druhé reprezentuje skupinu sídel s těsnou prostorovou vazbou na kostelní areál. Drahobudický kostel je v dnešní podobě kompletní barokní novostavbou. Vystavěn byl podle farní knihy na místě svého zbořeného předchůdce, který je poprvé připomínán k roku 1352 (*Mádl 1897*, 9).

Článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

Mgr. Jan Kypta, Ph.D. (kypta.jan@npu.cz) – Jiří Marounek (marounek.jiri@npu.cz), Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 373/5, Praha 3

Literatura

- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Dvořák, F. 1936: Právěk Kolínska a Kouřimska. Soupis archeologických památek. Kolín.
- Klír, T. – Kypta, J. – Marounek, J. – Malina, O. 2021: Dvě zaniklé středověké vsi na rozhraní Nymburska a Jičínska a jejich sociální kontext, Památky středních Čech 35, č. 2, s. 28–46.
- Krásný, F. – Kypta, J. – Marounek, J. – Neustupný, Z. 2019: Dvě (případně tři) nově zjištěná tvrziště na Mladoboleslavsku, Památky středních Čech 33, č. 2, s. 50–58.
- Kremļa, J. 1903: Předhistorická hradiště v okrese kouřimském, Památky archeologické a místopisné XX, s. 395–406.
- Kypta, J. – Laval, F. – Marounek, J. 2021: Z průzkumů tvrzišť Vlašimska, Památky středních Čech 35, č. 1, s. 61–70.
- Marounek, J. – Kypta, J. 2023: Středověká fortifikace u Rabyňe ve středním Povltaví, Památky středních Čech 37, č. 2, s. 39–44.
- Mádl, K. B. 1897: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém I. Politický okres kolínský. Praha.
- Píř, J. L. 1891: Stará hradiště na středním Polabí, Památky archeologické a místopisné XV, s. 353–412.
- Sedláček, A. 1900: Hrad, zámky a tvrze království Českého XII. Čáslavsko. Praha.
- Sláma, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praha.
- Svoboda, L. a kol. 1998: Encyklopedie českých tvrzí I. Praha.
- Svoboda, L. a kol. 2000: Encyklopedie českých tvrzí II. Praha.
- Šimek, T. a kol. 1989: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Východní Čechy. Praha.
- Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- Úlovec, J. a kol. 2005: Encyklopedie českých tvrzí III. Praha.

Newly Identified Fortified Manors in the Kolín Region

The article deals with two newly identified fortified manors in the Kolín Region. The small fortification discovered between the villages of Pašinka and Bohouňovice has not been published in literature. It is a fortified manor situated along a distinctive terrain edge above the Polepka River valley. It is enclosed by a rampart and a ditch. The second recently identified fortified manor is located near the church in the village of Drahobudice. It has survived in a heavily damaged state, as it is almost completely covered with buildings from the 18th–20th centuries. The topographic context of the presented sites shows remarkable differences. While one of the fortified manors was established along a sharp terrain edge aside the village cores, the other one represents a group of settlements with a close spatial tie to the church compound. The present-day Drahobudice church is a completely new Baroque building. As recorded in the parish book, it was erected on the site of its demolished predecessor which was first recorded in 1352.

Fig. 1: The fortified manor location above the Kohout Mill (Bohouňovice I Cadastre Office, Kolín District; basemap ČÚZK).
Fig. 2: The fortified manor above the Kohout Mill. Overall situation visualised on a digital terrain model using the multidirectional

hillshade method. The individual parts are described in the text (prepared by J. Marounek on the basis of ČÚZK data).

Fig. 3: The fortified manor above the Kohout Mill, overall situation. Yellow – earthwork crown; orange – ditch bottom; light grey – extraction area and modern disturbed areas; light green – border strips; textured grey – quarry range; light brown – present-day roads, violet – retaining walls, blue – body of water (localised by the authors, 2024; drawn by J. Marounek).

Fig. 4: Drahobudice (Kolín District), overall situation in the village on the First Military Survey from the 1780s; the arrow shows the fortification arc near the church (source: Geoinformatics Laboratory, UJEP; <https://geolab.cz>).

Fig. 5: Drahobudice, situation at the fortified manor and church on the Imperial Imprint of the Stable Cadastre Map from 1841. The size of the fortified manor is visible in the round parcelled-out area to the north-west of the church (ČÚZK).

Fig. 6: The fortified manor in Drahobudice, overall situation. Orange-brown – perimeter earthwork relics; yellow – supposed line of the earthwork crown; green – presumable ditch; orange – presumable ditch bottom; dark grey – housing; dark brown – church; brown – present-day roads; grey – modern terrain damage; blue – body of water (drawn by J. Marounek).